

VOJIN MILIĆ
SOCIOLOŠKI
METOD

metoda. I na tom užem planu doći će u pozitivizmu do izražaja dosta različita gledišta, mada je zajedničko polazno stanovište prilično određeno i o njemu nema spora među pozitivistima koji se bave društvenim naukama. To polazno stanovište sastoji se u sledećem. Jedan od osnovnih ciljeva pozitivizma, počev od Konta pa sve do danas, bio je da se u proučavanje društva unesu osnovna epistemološka načela prirodnih nauka. Po mišljenju pozitivista to je jedini način da se poveća objektivnost i egzaktnost društvenih nauka i da se one u tom pogledu izjednače s prirodnim naukama. Taj cilj sasvim jasno postavlja Kont i on se u pozitivizmu stalno održava. Ovo epistemološko shvatanje se uklapa u širu idejnu perspektivu pozitivizma i njegov program stvaranja opšte sinteze naučnog znanja, kao naučnog pogleda na svet i sredstva za uređenje društva na naučnim načelima. Čak i kad su kasnije u novopozitivizmu znatno oslabile ove optimističke praktične pretenzije klasičnog pozitivizma, nauka je ostala najvažniji predmet pozitivističke filozofije, a stvaranje jedinstvenih epistemoloških načela koja bi važila za sve nauke jedan od njenih osnovnih ciljeva.

O metodu sociologije pisali su mnogobrojni raniji i savremeni pozitivisti. Uopšte se može reći da se u drugim filozofskim pravcima o ovome daleko manje raspravljalo, nego u pozitivizmu. Često se, naime, ili odbacivala mogućnost jedne opšte teorijske nauke o društvu ili se mislilo da se vrlo složene teškoće njenih istraživanja mogu rešiti uz pomoć nekoliko vrlo opštih epistemoloških načela. Ipak je i u pozitivizmu samo nekoliko mislilaca uspelo da svoja shvatanja o sociološkom metodu razvije u celovite i originalne zamisli, dok su se drugi bavili samo pojedinim užim metodološkim problemima. Najznačajnije pozitivističke zamisli o sociološkom metodu su izgradili O. Kont, Dž. Stjuart Mil i E. Dirken. S obzirom na namenu ovog istorijskog uvoda dovoljno je izložiti metodološka shvatanja ovih mislilaca.

a) OGIST KONT (AUGUSTE COMTE)

Prirodno je da s Kontom (1798—1857) počne izlaganje pozitivističkih shvatanja sociološkog metoda. Obično se smatra da je Kont podjednako osnivač pozitivizma, kao filozofskog pravca, i osnivač sociologije kao posebne nauke, naročito ako se sociologija shvati kao građanska nauka o društvu. Ovim se Kontu, po dosta opštem mišljenju, pridaje važnost koju on ne zaslužuje. Mnoge, naime, filozofske ideje pozitivizma imaju prilično dugu predistoriju, a i većina Kontovih ideja o društvu, pa čak i ideja jedne nove opšte teorijske nauke o društvu, nalaze se već kod njegovog učitelja Sen Simona (Saint-Simon). Ovim se ne želi

reći da se Kont razvijao pod isključivim uticajem Sen Simona. Na Konta, naročito njegovu političku filozofiju, vrlo snažno su uticale ideje Ž. Mestra (J. de Maistre) i drugih ideologa tadašnje francuske reakcije.¹⁾ Ali od Sen Simona je Kont preuzeo neke najkarakterističnije ideje i svoga pozitivizma i svoje sociologije. Njegovo dalje razvijanje Sen Simonovih ideja o društvu nije ni naročito iscrpno i ne odlikuje se nekom većom originalnošću. Ipak nema sumnje da su Kontove ideje imale vrlo značajnu ulogu u dugotrajnijem procesu konstituisanja sociologije u opštu teorijsku nauku o društvu.

Pre prelaska na izlaganje Kontovih shvatanja treba podsetiti na istorijske karakteristike vremena u kom se on javlja, jer to može olakšati da njegova shvatanja i njegova popularnost postanu razumljiviji. Kont svoje osnovno delo *Tečaj pozitivne filozofije* počinje da predaje 1826. godine, a objavljuje ga u celini u šest knjiga između 1830. i 1842. godine. Međutim, njegova teorijska zamisao društva nastaje u trećem desetleću XIX veka, tj. pred kraj doba restauracije u Francuskoj. Izlaganje Kontovih shvatanja uzima u obzir pre svega njegovo osnovno teorijsko delo *Tečaj pozitivne filozofije*, i zatim njegovu *Raspravu o pozitivnom duhu*, u kojoj je on u vrlo sažetom obliku pokušao da objasni svoje filozofsko stanovište.²⁾ Poznato je da je Kont kasnije u delu *Sistem pozitivne politike*, koje je u četiri knjige objavljeno između 1851. i 1854. godine, izveo niz neposrednih praktičnih zaključaka iz svoje filozofije i pokušao da izgradi jedan sistem političke filozofije sa zadatkom da bude teorijska osnova reformisanja građanskog društva. Taj deo Kontove delatnosti, iako je idejno vrlo tesno povezan s njegovim teorijskim shvatanjima društva, nije potrebno izlagati, pošto u metodološkom pogledu ne sadrži ništa novo.

Kao što je rečeno, Kontova teorijska shvatanja nastaju 30-tih godina prošlog veka. U kulturno-istorijskom pogledu, prvu trećinu prošlog veka obeležava kritičko preispitivanje misli, koja je pripremila francusku revoluciju. U pogledu odnosa prema izrazito individualističkoj predrevolucionarnoj građanskoj misli mogu se prilično jasno zapaziti tri različita stanovišta. Javlja se, prvo, odlučna i vrlo borbeno reakcija, čiji najizrazitiji predstavnici polaze s jasnih feudalnih osnova. U vreme Svete alijanse, tj.

¹⁾ Vid. o ovom H. Barth, *The Idea of Order*, ch. V. A. Comte and J. de Maistre: *The System of Positivism as Theocracy*, D. Reidel, Dordrecht, 1960, p. 108—43. O. Massing, *Fortschritt und Gegenrevolution*, F. Enke, Stuttgart, 1966.

²⁾ A. Comte, *Cours de la philosophie positive*, I—VI t., Schleicher, Paris, 1908; *Discours sur l'esprit positif*, Schleicher, Paris, 1909. (Svi citati su uzeti iz ovih izdanja koja su identična s prvim.)

ujedinjavanja evropske feudalne reakcije u nastojanju da ponovo ojača uzdrmane ustanove feudalnog društva i da ih na nov način učvrsti, ova feudalna kritika revolucionarne građanske ideologije ima snažnu zvaničnu podršku i mnogo predstavnika u svim evropskim zemljama. U Francuskoj se kao najtipičniji predstavnici ovakvog odnosa prema revolucionarnoj ideologiji javljaju Mestr (de Maistre) i Bonal (de Bonald). Niz predstavnika nemačkog romantizma, među kojima su najvažniji Haler (Haller) i Savinji (Savigny), osnivač istorijsko-pravne škole, stoje u suštini na istom staništu u svojoj kritici osnovnih ideja revolucionarne građanske ideologije. U Engleskoj se još ranije sa sličnim idejama javlja Edmund Berk (E. Burke). Ova kritika se svim silama trudi da dovede u sumnju sve osnovne ideje i praktično-politička načela prosvetiteljstva. Poznato je da je kritika srednjovekovlja, crkve i teologije i feudalnih privilegija, bila osnovni sadržaj prosvetiteljske ideologije. Prosvetiteljstvo je u svojoj političkoj filozofiji isticalo načelo da društvo treba urediti prema saznanjima i kriterijumima razuma i da je mogućnost političkog uticanja na društveni život radi njegovog usklađivanja sa čovekovim potrebama vrlo velika. Ovi kritičari prosvetiteljstva zastupaju suprotno gledište. Društvo se razvija prema imanentnim zakonima organskog razvoja u kojima dolaze do izražaja tradicija, običaji, osobeni nacionalni duh određene nacije. Iluzoran je stoga svaki pokušaj da se političkim i zakonodavnim merama, na osnovu površnih i proizvoljnih htenja, nešto dublje menja u društvu. Takvi pokušaji mogu biti samo štetni, jer unose nered u spontani prirodni društveni razvoj. Nasuprot neistoričnosti prosvetiteljske misli, u ovom periodu dolazi do neviđenog poleta istorijskih nauka. Međutim, dosta uticajna reakcionarna ideologija širi krajnje nekritičan odnos prema prošlosti. Srednji vek postaje uzor i mnoge njegove političke i verske ustanove smatraju se isto onako večnim i prirodnim kao što je revolucionarna građanska ideologija takvim zamišljala sve ustanove i odnose koji su omogućavali brži razvoj kapitalizma.

Druga reakcija na revolucionarnu ideologiju nastalu pre francuske revolucije su razna socijalistička i komunistička učenja. Ne ulazeći dublje u analizu vrlo različitih varijanti u kojima se javlja socijalističko-komunistička misao, treba istaći da ona u većini slučajeva pokušava da iz osnovnih političkih stavova pred-revolucionarne ideologije izvuče dublje društvene zaključke. Najbolji deo te misli dolazi do saznanja da se na formalno-pravnom i čisto političkom planu ne može ostvarivati ni jednakost, ni bratstvo, ni sloboda, već da ti politički ideali treba da dobiju svoju realnu osnovicu u preuređenju osnovnih ekonomskih i društvenih odnosa. Međutim, koliko su ideje konzervativnih mislilaca bile uticajne početkom prošlog veka može se najbolje zaključiti na

osnovu dubokog traga koji su ostavile i na shvatanjima nekih socijalističkih pisaca iz tog doba.³⁾

I, napokon, postoji vrlo snažna treća struja koja traži kompromis. Najvažniji su predstavnici te struje, koja ubrzo postaje u redovima građanstva najuticajnija, Hegel i Kont, ma koliko se oni inače razlikovali u svojim konkretnijim filozofskim shvatanjima. Hegel i Kont ne odbacuju ni izdaleka sve ideje prosvetiteljstva. Ali oni nastoje da mnoge od tih ideja izmene i modifikuju, otupljujući po pravilu njihovu borbenu oštrinu, ali i nastojeći da im dadu jedno dublje istorijsko objašnjenje. Po svom poreklu prosvetiteljske, mnoge ideje kod Hegela i Konta više ne služe za radikalnije menjanje društva nego za stabilizaciju građanskog poretka uz veću ili manju spremnost na kompromis s feudalnim ustanovama (monarhija, plemstvo). Težnja za stabilizacijom tog poretka i nastojanje da se reformističkim metodima i sredstvima on dalje razvija, u pojedinostima menja i usavršava, dominiraju u ovoj trećoj varijanti odnosa prema pred-revolucionarnoj građanskoj ideologiji. Razlike u Hegelovoj i Kontovoj političkoj filozofiji mogle bi se jednim delom objasniti različitom istorijskom situacijom koja je u njihovo vreme postojala u Nemačkoj i Francuskoj. Ukazivanje na sličnost Hegelovog i Kontovog praktično-političkog stava ne znači da se ne uviđa različitost njihovih filozofija.^{3a)}

Odnos prema ideologiji francuske revolucije ima vrlo važno mesto u Kontovom sistemu. U njemu se pokazuju i mnoge bitne osobine Kontovog shvatanja društva i društvene uloge sociologije i zato ga treba prikazati. Svoj stav prema prosvetiteljstvu Kont obrazlaže opštom idejom o tri stadija u razvoju društva. Svaka epoha ima svoje šire društveno-istorijske osobine i svakoj od njih odgovara osoben način mišljenja. U društvenom pogledu teološka epoha je čvrst i stabilan tradicionalni poredak, zasnovan na jedinstvenom sistemu teoloških dogmi i na strogoj tradicionalnoj hijerarhiji. To je, po Kontu, mladost društva. Metafizička epoha ima izrazito prelazan karakter. Ona je neophodna, ali njen zadatak je sasvim privremen. Kritika mora razoriti tradicionalne društvene ustanove i teološki način mišljenja, kad oni počnu da zastarevaju i više ne odgovaraju izmenjenim društvenim prilika-

³⁾ Vid. o ovom moj rad »Socijalna utopija ranog francuskog romantizma«, Predgovor za knjigu *Doktrina Sen-Simona*, Kultura, Beograd, 1953.

^{3a)} Vrlo zanimljiva uporedna analiza Kontovog i Hegelovog shvatanja društva može se naći u studiji O. Negt, »Strukturbeziehungen zwischen den Gesellschaftslehren Comtes und Hegels« *Frankfurter Beiträge zur Soziologie*, Bd. 14, Europäische Verlagsanstalt, Frankfurt am Main, 1964. Vid. i A. Salomon, *Fortschritt als Schicksal und Verhängnis*, F. Enke, Stuttgart, 1957, S. 66—73.

ma, da bi postalo moguće stvaranje novih savršenijih oblika društvene organizacije i novog, naučnog načina mišljenja. Pošto metafizička epoha ima isključivo kritički zadatak, misao koja nastaje u tom periodu je jednostrana. Upravo da bi mogla da bude snažna kao kritika, ona mora biti rušilačka po svojoj prirodi. Ali ona je nesposobna da organizuje, jer joj nedostaje konstruktivni sadržaj. Kont je bio duboko ubeđen da je produžavanje duhovnog stanja stvorenog rušilačkom metafizičkom kritikom, pošto su osnovni zadaci kritike već izvršeni jer je revolucija prošla, glavni uzrok svih društvenih poremećaja i slabosti njegovog vremena. On, u stvari, čitavu metafizičku fazu, koja dolazi do vrhunca u francuskoj revoluciji, smatra istorijski nužnim, privremenim oboljenjem čovečanstva. Evo šta on o tome piše u *Raspravi o pozitivnom duhu*: »Može se, dakle, smatrati da je metafizičko stanje neka vrsta hronične bolesti koja je prirodno sadržana u duhovnoj evoluciji, individualnoj ili kolektivnoj, između detinjstva i zrelosti.«⁴⁾ Nesreća je, po Kontu, što se to stanje produžava iako nema više revolucionarnog istorijskog zadatka. Društvena situacija se izmenila, vreme kritike je prošlo, treba da nastupi vreme konstruktivne izgradnje novog društva koja može da se zasniva jedino na nauci. Očigledno je da Kont polazi s društvenog stanovišta građanstva koje je izvelo revoluciju. Ta klasa više nije zainteresovana za bilo kakve radikalnije promene. Oblik društvenog uređenja koji njoj odgovara je uspostavljen i nema potrebe da se on dublje menja; dovoljno ga je čistiti od ostataka prošlih društava, konkretno od feudalnih i patrijarhalnih ostataka. Ali, najvažnije je stabilizovati novi oblik društva, i zatim ga dalje usavršavati postepenim reformama. U ovom stavu prema postojećem društvu nalazi se dobar deo razloga zbog kojih je Kontova filozofija u građanskoj nauci, i u građanskoj kulturi uopšte, bila vrlo cenjena, naročito kao teorijska podloga političke filozofije. Ali u tom stavu prema postojećem ogleda se i jedna od bitnih osobina pozitivizma.⁵⁾

Teološki stadij je vreme reda; metafizički period apstraktnog progressa, a u pozitivnom stadiju red i progres treba da se

4) A. Comte, *Discours sur l'esprit positif*, p. 16.

5) H. Markuze s pravom naglašava bazični konformizam Kontove društvene misli. (H. Marcuse, *Um i revolucija* (1941), prevod s engleskog, »Ves. Masleša«, Sarajevo, 1966, str. 302—319. Ipak, konformizam je samo jedna od osobina pozitivizma kao stava prema stvarnosti i nema svaki konformizam u nauci pozitivističku osnovu. Stiče se utisak da se u raznim kritikama naučnog konformizma ovo nedovoljno shvata. Na primer, govori se o »pozitivizmu« društvenih nauka u staljinizmu samo zbog njihovog krajnje konformističkog stava, iako se u tim naukama nisu poštovale osnovne norme pozitivističke epistemologije. Izjednačen s naučnim konformizmom, pojam pozitivizma gubi svoj celovit i specifičan smisao.

spoje u trajno i nerazdvojno jedinstvo. Čuvena Kontova izreka *ordine ad progressum* (redom ka progresu) postaje uticajna parola ne samo pozitivizma nego i raznih građanskih reformističkih struja uopšte. Međutim, spajanje reda s progresom postepenim i uravnoteženim, postaje moguće samo ako pozitivni duh prodre i u naučnu misao o društvu i dovede do konstituisanja egzaktnih društvenih nauka. Pozitivni duh se, naime, postepeno razvija kroz istoriju i ovlađava najpre onim oblastima ljudskog saznanja koja se odnose na prostije i jednostavnije pojave. Kont je izgradio vrlo poznatu klasifikaciju nauka, koja u njegovoj filozofiji nema samo sistematski već i istorijski smisao. On je smatrao da ta klasifikacija pokazuje i istoriju nauka i istovremeno najvažnije etape u razvoju pozitivnog duha kroz istoriju. U klasifikaciji se nauke nižu sledećim redom: matematika, astronomija, fizika, hemija, biologija, a u Kontovom sistemu se konstituiše i sociologija, kao poslednji član opšteg sistema nauka i njegova kruna. Konstituisanje pozitivne naučne sociologije jeste, po Kontu, odlučujući događaj na početku nove pozitivne društvene epohe koja se, međutim, u punoj meri razvija tek pošto se društveni život uredi na naučnim načelima.

Po čemu, se, pak, pozitivno-naučni način mišljenja razlikuje od teološkog i metafizičkog? Teološka i metafizička misao teže za apsolutnim znanjem. Ta težnja se ispoljava u stalnom, iako uzaludnom, nastojanju da se objasni poreklo svih stvari, da se otkriju njihovi osnovni najdublji uzroci, kako efikasniji usled kojih pojave nastaju, tako i finalni, tj. zbog kojih ciljeva se određene pojave javljaju i razvijaju. U pogledu ovog saznanog apsolutizma, nema bitne razlike između teološkog i metafizičkog duha. Razlike se sastoje samo u tome što se uzroci objašnjavaju na drukčiji način: u teološkom duhu nekim verskim dogmama, a u metafizičkom apstraktnim, spekulativnim idejama. No, to je mišljenje neobuzdane i nekontrolisane mašte i spekulacije koja se ne proverava, niti se uopšte može proveriti, i koje je zbog toga neodređeno, proizvoljno i nepraktično. Prvi korak pozitivne misli u nekoj novoj oblasti, po Kontu, jeste napuštanje ovih apsolutnih saznanjnih pretenzija i ograničavanje misli na one delove stvarnosti koji se mogu posmatrati. Oblast stvarnosti koja je pristupačna posmatranju stalno se širi i jedino u njoj je moguće stvarno pozitivno, tj. egzaktno, precizno i ujedno praktično saznanje. Podređivanje mašte ili uobrazilje posmatranju, sistematsko kontrolisanje njenih uzleta pomoću objektivnih iskustvenih podataka, ubrzo razvija svest da su iskustvene pojave u svim oblastima stvarnosti podređene nepromenljivim prirodnim zakonima. Osnovni cilj nauke se sastoji upravo u otkrivanju zakona koji vladaju pojavama. Kritikujući empirizam kao prosto gomilanje činjenica, Kont zaključuje: »U zakonima pojava se stvarno sastoji nauka, kojoj činjenice u doslovnom smislu reči, ma ko-

liko bile tačne i brojne, pružaju uvek samo neophodan materijal.⁶⁾ Ponekad se tvrdi da je pozitivizam u celini odbacivao ideju zakona što je uopšte uzet netačno i proizvoljno. Pojedini pozitivisti, dođuše, izjednačavaju zakone s opisom pojava, ali ih gotovo nijedan od istaknutih predstavnika pozitivizma ne odbacuje. Ipak, za pozitivizam je karakteristično znatno pojednostavljeno, često sasvim fenomenalističko shvatanje zakona.

Kontovo shvatanje zakona je u tom pogledu tipičan primer. Naučni zakoni, po njegovom mišljenju, izražavaju samo konstantne odnose među pojavama, i to: (1) istovremenog postojanja ili koegzistencije i (2) pravilnog redosleda ili sukcesije. Zbog toga Kont ne smatra potrebnim da se otkrivaju deterministički ili, kako se on obično izražava, uzročni činioći usled kojih se uspostavlja određen zakon. Pošto zakone shvata fenomenalistički, Kont prirodno smatra da se oni mogu vrlo lako izvesti iz pojava u njihovoj neposrednoj pojavnosti datosti. Naučni zakon dobija, stoga, sasvim opisno značenje, jer se neposredno izvodi iz pravilnosti koje su otkrivene među pojavama, a ne objašnjava se deterministički. Na savremeniji način rečeno, zakoni se poistovećuju sa čvrstim statističkim korelacijama. No, upravo iskustva statistike pokazuju da ima vrlo čvrstih korelacija koje su samo prividne, a da se nikad ne može sigurnije znati da li je neka korelacija prividna ili je u njoj otkriven neki stvarni deterministički odnos pre nego što se ona analitički prouči i teorijski objasni.

No premda je zakone shvatio fenomenalistički, Kont je isticao njihovu ulogu u povezivanju i sistematizaciji naučnog znanja. Otkrivanjem zakona koji vladaju u pojedinim oblastima stvarnosti, povezuju se u pojedinim naukama ljudska znanja o tim oblastima. Svaka nauka se u stvari sastoji u povezivanju i objašnjavanju zakona koji su otkriveni u jednoj užoj oblasti stvarnosti. Ali Kont vrlo odlučno istupa protiv redukcionističkog shvatanja odnosa između raznih područja stvarnosti.

Da bi ovo bilo razumljivo, treba ukratko objasniti u čemu se sastoji problem redukcionizma. Odavno se uvidelo da u stvarnosti postoje razni slojevi s različitim osobinama. Takvim, vrlo širokim slojevima stvarnosti, mogu se smatrati »neživa« priroda, biološka oblast, psihološke osobine ljudi, društvo. Očigledno je da ova široka područja stvarnosti imaju značajne osobenosti koje je potrebno posebno proučavati. Na tome se i razvija diferencijacija nauka. Međutim, u redukcionizmu je izražena misao da se zakoni svakog višeg sloja mogu svesti na zakone sloja koji se u određenoj ontološkoj zamisli nalazi ispod njega. Smatra se da su na taj način zakoni višeg sloja dublje objašnjeni. Redukcionista, na primer, smatraju da se biološki zakoni mogu izvesti iz fizikalno-hemijskih; psi-

hološki iz nekih osnovnih bioloških, a društveni zakoni iz psiholoških zakona koji određuju individualnu čovekovu prirodu. Redukcionizam smatra da se svođenjem zakona višeg područja stvarnosti na zakone neposredno nižeg područja, u krajnjoj liniji čitava zgrada ljudskog naučnog saznanja može zasnovati na nekim najosnovnijim zakonima kakvim se često smatraju zakoni fizike. U novopozitivizmu bilo je jedno vreme vrlo popularno tzv. fizikalističko gledište, čiji je naučni ideal bio da se naučni zakoni svih nauka bilo posredno ili neposredno svedu na zakone fizike.

Pozitivizam nikad nije bio jedinstven u stavu prema redukcionizmu. U svim periodima se među pozitivistima mogu naći i redukcionista i antiredukcionista. Kont je dosledan protivnik redukcionizma. Mil, njegov nešto mlađi savremenik, zastupa redukcionizam. Spor oko redukcionizma se stalno obnavlja u epistemologiji i naučnoj teoriji, pa je i danas predmet vrlo živog raspravljanja. Kont, kao protivnik redukcionizma, smatra da je svaki od posebnih slojeva stvarnosti toliko osoben da se njegovi zakoni ne mogu izvesti iz zakona nekog nižeg sloja. On priznaje da usled toga pozitivna naučna misao ne može postići onaj stepen teorijskog jedinstva kakav se prividno postiže u teološkoj ili spekulativno metafizičkoj teoriji, u kojima se prividno sve ljudsko saznanje povezuje u jedinstven sistem. Ali, mesto te prividne jedinstvenosti, pozitivna naučna misao postaje egzaktnija, realističnija, bolje odražava stvarne razlike koje postoje između pojedinih slojeva stvarnosti. No Kont ipak smatra da je neophodna saradnja nauka, jer na složene pojave koje proučavaju pojedine nauke utiču i pojave iz ostalih oblasti. Društvo se, na primer, razvija u prirodnoj sredini i na biopsihičkim ljudskim osobinama i mnoge pojave, odnosno mnogi odnosi društva prema prirodnoj sredini i položaj čoveka-pojedinca u društvu ne mogu se u sociologiji svestranije proučiti ako se ne uzmu u obzir saznanja anorganskih nauka o prirodi i saznanja biologije o biopsihičkim karakteristikama čoveka. Prema tome, Kont zastupa potrebu saradnje raznih nauka koja treba da pomogne onim naukama koje proučavaju složenije pojave, kako bi ih svestranije objasnile. Ali ta saradnja ne znači teorijsku integraciju tih nauka.⁷⁾ Kasnija iskustva su otkrila velike teškoće u postizanju tešnje istraživačke koordinacije različitih nauka, koje su teorijski međusobno nedovoljno povezane.

Pozitivni duh se, po Kontu, ogleda, pre svega, u osnovnom stavu prema stvarnosti i načinu proučavanja iskustvenih pojava. Ovaj se najpotpunije ispoljava u nauci, ali nije korenito različit

⁶⁾ *Discours sur l'esprit positif*, p. 22.

⁷⁾ *Cours de la philosophie positive*, t. IV, 49. leçon, Les relations nécessaires de la physique sociale avec les autres branches fondamentales de la philosophie positive, p. 248—282.

od zdravog razuma. Kont ne smatra da između zdravog razuma, između praktično osmišljenog neposrednog ljudskog iskustva i nauke postoji nepremostiva provalija. Nauka je samo pročišćen, potpunije razvijen i sistematizovan zdrav razum. No Kont se nije zadovoljio deklarativnim suprotstavljanjem pozitivnog duha apsolutnim pretenzijama metafizičke spekulacije. On je vrlo iscrpno obrazložio osnovne karakteristike svoga shvatanja pozitivnog prilaženja stvarnosti. Po njegovom mišljenju, pozitivni duh je, pre svega, realan i nije sklon da se zanosi bilo kakvim sanjarijama, iluzijama i da se prepušta praznom maštanju. Zatim, pozitivni duh je praktičan. On nastoji da reši neke probleme koji su tesno povezani sa praktičnim ciljevima i praktičnom delatnošću pojedinca i društva, a ne rukovodi se u svojoj težnji za proširenjem saznanja pukom radoznalošću. Ipak Kont je protiv prakticizma i on ga kritikuje prvenstveno kao suviše neposredno podređivanje misli određenim praktičnim potrebama, u prvom redu materijalnim. Treća karakteristika pozitivnog duha je težnja za sigurnim i pouzdanim znanjem. Kont ne ceni važnost ove osobine pozitivnog duha samo sa užeg saznavnog stanovišta, nego i zbog njenih društveno-integrativnih posledica. U čitavoj Kontovoj sociologiji zauzima vrlo značajno mesto teza da misao i saznanja o prirodi i društvu imaju ne samo neposredno praktičnu, operativnu već i društveno-integrativnu ulogu. Jedinstvena shvatanja o prirodi i društvu mogu i treba da služe kao idejna osnova uspostavljanja moralnog jedinstva društva. Kont objašnjava čvrstinu i društvenu stabilnost teološke faze jedinstvenim shvatanjima koja su postojala u tom društvu i koja su bila van diskusije, neprikosnoveni. U savremenom društvu treba, po njegovom mišljenju, postići istu stabilnost idejne osnove društva, ali drugim sredstvima, nastojanjem da se izgradi što sigurnije i pouzdano naučno saznanje o kojem bi mogli da diskutuju samo nastrani pojedinci, nemoralni ili intelektualno zaostali ljudi, dok za normalnog čoveka ta precizna i pouzdana znanja treba da budu očevidna i neosporna. Ovo isticanje da su jedinstvena idejna shvatanja važan element psihičke ravnoteže pojedinca, a i duhovne i političke harmonije društva, nasuprot većitih sumnji, prepirki i sukoba metafizičkog perioda, pokazuje koliko je Kont nauci pridavao integrativnu, a kasnije će se videti, i društveno-organizatorsku ulogu. Ideja je na prvi pogled vrlo privlačna. Ali, čim se o njenom ostvarenju malo bolje razmisli, javlja se opravdana sumnja da naglašavanje društveno-integrativne uloge nauke može lako da ide na štetu njenih saznavnih i kritičkih osobina i razvija konformistički dogmatizam. Opravdanost ovih sumnji, bar u okviru Kontovog shvatanja nauke, postaće još vidljivija iz daljeg izlaganja njegovih ideja o pozitivnom duhu i nauci.

U vezi s navedenom težnjom za sigurnim znanjem Kont ističe, kao četvrtu osobinu pozitivnog duha, težnju za što većom preciznošću. Peta njegova osobina, u kojoj se opet vidno izražava Kontov društveni stav, sastoji se u tome što je pozitivni duh zamišljen kao sušta suprotnost negativnom, koji je sposoban samo da razara a ne i da stvara. Ističući da je pojam pozitivnog duha suprotan pojmu negativnog, Kont zaključuje: »U tom aspektu on (pojam pozitivnog duha — V.M.) ukazuje na jednu od najznačajnijih osobina prave moderne filozofije pokazujući da ona po svojoj prirodi nije određena da ruši, nego da organizuje.«⁸⁾ O ovoj prvenstveno organizatorskoj funkciji filozofije i nauke da organizuje Kont govori na mnogo mesta u *Tečaju pozitivne filozofije*. Dok prve četiri osobine razlikuju pozitivni duh podjednako i od metafizičkog i od teološkog, ova organizatorska priroda približava ga teološkom, a odvaja samo od metafizičkog. Jedino što se u pozitivnom stadiju društveno-organizatorska uloga želi ostvariti na drukčijoj saznavnoj osnovi i drugim sredstvima nego u nekadašnjem teološkom stadiju. U kasnijem periodu svoje delatnosti Kont je, međutim, istakao neophodnost jedne nove religije i verskog kulta. Napokon, kao šestu osobinu pozitivnog duha, Kont ističe da on svugde teži da apsolutno zameni relativnim. Drugim rečima, Kont ovim želi da ukaže na otvorenost misli prema novom iskustvu i mogućnost da se u svetlu tog novog iskustva uvek ponovo ispituju i na nov način tumače, ukoliko je to potrebno, prethodna znanja.

Iz ovih odredbi pozitivnog duha se već nazire shvatanje osnovnih društvenih funkcija nauke. Međutim, Kontov stav o tome postaje jasniji i razumljiviji ako se poveže s nekim osnovnim idejama njegove filozofije istorije. Kont je jedan od najizrazitijih predstavnika jednolinijskog evolucionizma u shvatanju društvenog razvoja koji se dešava po nepromenljivim zakonima. U oceni rezultata istorijskog razvoja, on je umereni optimist. Kroz istoriju se ostvaruje progres jer u čovekovoj prirodi postoji stalna i neiskorenjiva težnja za usavršavanjem u fizičkom, intelektualnom, moralnom i estetskom pogledu. Usled delovanja te stalne čovekove težnje za usavršavanjem, u čovečanstvu sve više preovladavaju osobine koje čoveka čine različitim od životinja. Ali progres je spor i postepen, a naročito je spor i težak moralni progres. Taj moralni progres je, opet, najvažniji, jer od njega zavise oblik društvene integracije i sređenost društva, a od ovih, opet, sposobnost društva za dalji napredak. Ljudska praksa ne može značajnije uticati na osnovni istorijski tok i svako suprotno

⁸⁾ *Discours sur l'esprit positive*, p. 51. U ovoj raspravi, rezimirajući svoje shvatanje pozitivnog duha, Kont navodi i ostale pomenute njegove osobine. (*Ibid.*, p. 49—53.)

gledište je, po Kontu, voluntaristička iluzija, jedna od tipičnih zabluda metafizičkog duha. Ovim se Kont neposredno suprotstavlja revolucionarnim shvatanjima o mogućnosti da se političkim delovanjem radikalno utiče na menjanje oblika društva i na ubrzavanje njegovog razvoja. Razna utopistička shvatanja o budućnosti, kao i gledišta o mogućnosti dubljeg uticaja na društvo političkim i zakonodavnim merama, po Kontovom mišljenju, samo otežavaju stabilizaciju društva i koče njegov stvarni napredak, jer unose nered u društvo.⁹⁾

Ali Kont se suprotstavlja i preteranom sudbinskom optimizmu i potpunom društvenom konformizmu. Sudbinski optimizam u filozofiji istorije i političkoj filozofiji uvek prate izrazito konformistička gledišta. Ako se sve u društvu dešava po nekim imanentnim i nepromenljivim zakonima, i ako se delovanjem tih zakona ostvaruje idealno a istovremeno i jedino moguće stanje, čoveku ne preostaje ništa drugo nego da se složi s prilikama u kojima živi kao s najboljim mogućim stanjem. Kont nije pristalica apsolutnog istorijskog optimizma. Prirodni tok istorije je, po njegovom mišljenju, dosta nesavršen; on zahteva i dozvoljava izvesnu intervenciju ljudi.¹⁰⁾ Naučno upoznavanje društvenih zakona omogućuje da ovo aktivno uticanje na društveno stanje uspešno ispravlja neke slabosti, neuravnoteženosti i nesklad u spontanom društvenom razvoju, i tako poboljšava njegov prirodni tok. Međutim, za stvarni progres sposobno je samo sređeno društvo i zbog toga je učvršćivanje reda u aktualnom stanju društva jedini način da se ubrza progres u društvenom razvoju. Društveni red zasniva se na unutar društvenoj saglasnosti, tj. na izrazito idejnim ili moralnim elementima. Spiritualistički karakter Kontove teorije društva ne sastoji se samo u tome što on osnovne faze društvenog razvoja određuje prema stepenu razvoja misli, već i u gledištu da društvo uvek zavisi od stepena svoje saglasnosti, a da saglasnost počiva na jedinstvenim ubeđenjima, verovanjima i moralnim normama. Takvo društvo u kom postoji čvrsta saglasnost je najspособnije za napredovanje. Sa tog stanovišta, revolucionarne potrese Kont smatra društvenim poremećajima, patološkim pojavama. Ideološka pozadina ovih stavova je sasvim očigledna. Optimalna društvena funkcija nauke jeste da bude što efikasnije sredstvo za stabilizaciju aktualnog društva i oruđe za izvođenje raznih delimičnih i postepenih reformi. Ako bi se htelo jednom etiketom odrediti ovo shvatanje o društvenoj ulozi nauke, izgleda da bi najviše odgovarala etiketa »postepeni scijentistički reformizam«, jer je nauka glavno sredstvo za unošenje postepenih

⁹⁾ *Cours de la philosophie positive*, t. IV, 48. leçon, p. 158—164. 205—207.

¹⁰⁾ *Ibidem*, p. 181—183, 212—213; *Discours*, p. 48—49.

reformi u prirodni i neizbežni tok razvoja. Kontova shvatanja osobina pozitivnog duha i društvene funkcije nauke prilično su karakteristična za pozitivizam kao idejnu struju. I danas se dosta slična gledišta mogu naći na raznim stranama, čak i kad se ljudi koji ih zastupaju subjektivno uopšte ne smatraju pozitivistima. Upravo zbog toga su Kontovo shvatanje pozitivnog duha i iz njega izvedene društvene funkcije nauke izložene nešto opširnije.

Jedna od osnovnih teza Kontove metodologije jeste da način istraživanja mora biti što više prilagođen prirodi predmeta koji se ispituje, i da se zbog toga na apstraktno-logičkom planu teško mogu steći neka dublja saznanja o naučnom metodu.¹¹⁾ Logika, kao specijalna disciplina o pravilnom i egzaktnom mišljenju nema mesta u Kontovom sistemu. Kont ne priznaje korisnost srazmerno samostalnog epistemološko-metodološkog proučavanja naučne misli. Metod treba učiti u neposrednoj naučnoj delatnosti i na iskustvima raznih nauka, jer svaka osnovna nauka, u zavisnosti od osobene prirode svoga predmeta, razvija neki od osnovnih metodoloških postupaka i pristupa. Na primer, nije potrebno da se pravila doslednog i preciznog mišljenja proučavaju u formalnoj logici. Mnogo bolje se to može naučiti u matematici. Ali matematika ipak nije osnova metoda svih ostalih nauka nego samo prvi istorijski model pozitivnog mišljenja, prikladan za proučavanje najmanje složenih pojava i čisto kvantitativnih odnosa među njima. Ovde se još ne ispituju sadržina i kvalitativne osobine nego samo kvantitativni odnosi, tj. ono što je najjednostavnije u pojavama. Zbog toga poznavanje matematike ima pretežno propedeutički značaj, kao uvod u pozitivni način mišljenja. Međutim, matematički način mišljenja se ne može primenjivati u svim naukama; kao što će se videti, Kont je odlučan protivnik matematičkih metoda u sociologiji. Matematički način mišljenja može se, po Kontu, potpunije primeniti samo na vrlo proste pojave i to uglavnom samo u naukama koje proučavaju anorganski svet.

Pomenuto je da je svaka osnovna nauka razvila ili usavršila neki od metodoloških postupaka. Astronomija je, na primer, usavršila način posmatranja i metod racionalnog predviđanja. Posmatranje je jedini mogući izvor obaveštenja o pojavama koje astronomija proučava, jer se u njoj ne može uspostaviti tešniji ili

¹¹⁾ Najiscrpniji prikaz Kontovih naučno-sistematskih metodoloških shvatanja može se naći u knjizi L. Lévy-Brühl, *La philosophie d'Auguste Comte*, F. Alcan, 1900. Vid. i A. Fiamengo, »Sociološke koncepcije Augustea Comtea«, odeljak 2, »Metodološka koncepcija Augustea Comtea«, u A. Fiamengo, *Saint-Simon i Auguste Comte*, Matica hrvatska, Zagreb, 1966, str. 103—112; (U izboru Kontovih tekstova u ovoj knjizi nalaze se i odlomci iz 48. i 49. predavanja *Tečaja pozitivne filozofije*. *Ibidem*, str. 260—271.) P. Arnaud, *Sociologie de Comte*, PUF, Paris, 1969, »Objet et méthode de sociologie«, p. 67—120.

aktivniji odnos između istraživača i predmeta ispitivanja. Sve se zasniva na posmatranju prirodnog toka pojava koji je potpuno nezavisan od istraživača. Okolnost da se astronomske pojave javljaju u vrlo zatvorenim i stabilnim sistemima, omogućuje precizna predviđanja. U fizici se razvija i usavršava, čak dovodi do vrhunca, eksperimentalni metod ispitivanja; hemija naročito razvija metod sistematskog klasifikovanja pojava; biologija uporedni metod istraživanja. Sociologija razvija istorijski način proučavanja koji je ujedno njena glavna metodološka osobenost. Metodološka dostignuća pojedinih nauka prenose se na ostale uz nužna prilagođavanja, jer metod uvek treba da bude što primereniji sadržaju koji se pomoću njega proučava.

Međutim, najveća razlika u metodološkom pogledu nalazi se između nauka o anorganskoj prirodi i biologije. Dok nauke o anorganskom svetu ispituju svoje predmete analitički, nastojeći da najpre utvrde i prouče elementarne čestice pojava, a tek potom pokušavaju da ta saznanja sintetizuju i na taj način dođu do saznanja o kompleksnijim pojavama, biologija i sociologija moraju ići obrnutim putem. U njima dominira ideja celine. Ništa se u organizmu i u ljudskom društvu ne može shvatiti ni razumeti ako se posmatra odvojeno od opšteg stanja organizma, odnosno od opšteg stanja društva. Samo iz perspektive celine moguće je utvrditi osobine i funkcije delova. Ovo metodološko načelo je izvedeno iz teorijskog shvatanja organizma i društva, po kome solidarnost i saglasnost delova u celini i njihova podređenost celini podjednako karakterišu organizam i društvo. Prema tome, i organizam i društvo su nešto više, nešto kvalitativno različito od zbira svojih delova. S ovog organicističkog stanovišta, koje će se u sociologiji kasnije vrlo često javljati u raznim oblicima, Kont zastupa izrazito globalistički metodološki pristup u proučavanju društva i stvarno svodi društvo na prilično apstraktan totalitet.¹²⁾

Kada se uzme u obzir ovo osnovno shvatanje društva, postaje sasvim razumljivo zašto Kont odbacuje opravdanost postojanja posebnih društvenih nauka i tu svoju kritiku naročito razvija na primeru političke ekonomije. On smatra da je politička ekonomija kao posebna nauka besmislena, jer je sasvim beskorisno proučavanje ekonomskih pojava i ekonomskih delatnosti izolovano od društvene celine.¹³⁾ Stvarno jedina teorijska nauka o društvu jeste sociologija. Može se postaviti pitanje da li je Kont iz čisto teorijskih razloga kritikovao političku ekonomiju kao posebnu nauku ili su delovali i drugi motivi. Njegova opšta zamisao društva naglašava saglasnost, međusobnu povezanost i usklađenost svih delova u okviru društva, a politička ekonomija je nauka

koja je iznela najviše podataka o tome kako u društvu postoje vrlo različiti, suprotni interesi i različiti slojevi i klase koji se razvijaju na tim osnovnim suprotnostima. Dolazilo je, dakle, u njoj do izražaja jedno sasvim drukčije stanovište. S druge strane, klasična građanska politička ekonomija izgrađena na nominalističkim osnovnim pretpostavkama, smatra da se privredni život društva sastoji iz ugovornih odnosa nezavisnih i slobodnih pojedinaca. U Kontovom shvatanju društva, međutim, pojedinac je čista apstrakcija, dok realno postoje samo razni kolektivni društveni oblici. Iz organicizma, naime, gotovo nužno sledi univerzalističko shvatanje društva.¹⁴⁾ Odbacivanju političke ekonomije odgovara u političkom pogledu Kontov rezervisan stav prema liberalizmu.

Opšte metodološko pravilo da društvo treba uvek posmatrati kao celinu važi podjednako za proučavanje dinamike, ili društvenog razvoja, i statike, tj. proučavanje strukturalnih preseka društva u nekom momentu. U proučavanju društvenog razvoja je beskorisno odvojeno ispitivati pojedine vrste društvenih pojava, već se treba usredsrediti na opšti razvoj društva. Jedino se na opštoj istorijskoj osnovi može razumeti kako su se razvijale pojedine vrste društvenih pojava i utvrditi mesto određene konkretne pojave u užoj istorijskoj seriji. Istorijske serije (Kontov izraz) pokazuje razvojne tokove raznih ljudskih osobina i delatnosti. Kont govori o biološkim, intelektualnim, moralnim i političkim serijama. Međutim, razvoj svake pojedinačne serije uključen je nerazdvojno u opšti istorijski razvoj društva.¹⁵⁾

Pošto je na ovaj način odredio svoje osnovno metodološko stanovište, Kont izlaže pojedine istraživačke postupke koji treba da se primenjuju u sociologiji. Njegova metodologija nije dovoljno svestrana i svodi se pretežno na prikaz postupaka za prikupljanje podataka, dok su zapostavljeni logički problemi naučne obrade izvornih podataka. Sociologija mora da koristi istraživačke postupke drugih nauka kad ispituje odnos društva prema raznim nedruštvenim pojavama. Te postupke koje sociologija preuzima od drugih nauka Kont smatra posrednim. Neposredni postupci koje sociologija upotrebljava u svojim istraživanjima su: (1) posmatranje, (2) eksperiment, (3) uporedna istraživanja i, konačno, (4) istorijski metod.

Iskustveni delokrug nauke određen je posmatranjem. Sva ko posmatranje mora se rukovoditi nekom teorijskom idejom, ističe Kont, kritikujući skupljački empirizam koji prikuplja podatke bez nekih određenih usmeravajućih naučnih hipoteza.¹⁶⁾

¹⁴⁾ Vid. J. Caisenier, »A. Comte et la sociologie économique«, *Cahiers internationaux de sociologie*, vol. XXIV, 1958.

¹⁵⁾ *Cours de la philosophie positive* t. IV, p. 238—241.

¹⁶⁾ *Ibidem*, p. 219—221.

¹²⁾ *Cours de la philosophie positive*; t. IV, p. 170—177.

¹³⁾ *Ibidem*, p. 185—187.

Razmatrajući načine sociološkog posmatranja, on naročito želi da pobije razne tvrdnje o tome da je objektivno posmatranje društvenih pojava nemoguće, jer posmatrač tobože ne može da prema njima zauzme objektivno stanovište, pošto nije u stanju da se iz njih izdvoji. Kont odbacuje i mišljenje da se u nauci ne mogu koristiti tzv. iskazi svedoka, tj. obaveštenja dobijena od drugih posmatrača, kao i uopšte podaci o društvu koji su nastali nezavisno od naučne delatnosti, jer se pomoću njih zadovoljavaju neke praktične društvene potrebe.

Međutim, predmet posmatranja (tačnije, predmet o kome se prikupljaju iskustveni podaci) uvek su izvesni oblici kolektivnog društvenog života ili tvorevine tog kolektivnog društvenog života a ne pojedinci. Za pojedinca ima malo mesta u Kontovom sociološkom sistemu, jer se smatra da je njegova uloga u društvu beznačajna, pa zbog toga prikupljanje podataka nije usmereno na pojedinca, kao elementarni predmet istraživanja nego, pre svega, na kolektivne oblike društvenog života i njegove kolektivne tvorevine, na primer, jezik, običaje, pravo, ekonomske i kulturne tekovine.

Upravo zbog toga što ne smatra da proučavanje pojedinaca, kao elementarnih čestica društva, može da bude od veće koristi za sociologiju, Kont smatra da podaci u kojima pojedinci na osnovu samoposmatranja iznose neko svoje iskustvo nemaju veću naučnu vrednost. Ovim Kontovim stavom počinje dugotrajna rasprava, koja se još uvek s vremena na vreme ponovo rasplamsava, o tome da li su podaci samoposmatranja naučno upotrebljivi. Kasnije, u sistematskom izlaganju epistemoloških osnova nauke postaće razumljivije u čemu se sastoji ovaj problem. Ovde je dovoljno reći da su pozitivisti uvek naročito isticali da svaki izvorni naučni podatak mora da bude intersubjektivno proverljiv, što znači da ga mogu nezavisno proveriti naučno kompetentni posmatrači. Podaci samoposmatranja se ne mogu direktno intersubjektivno proveravati, jer stanja svesti, na koje se oni odnose, — može u neposrednom psihičkom obliku — opažati samo čovek u čijoj se svesti ona pojavljuju. Drugi mogu posmatrati samo neka ispoljavanja tih stanja, na primer na izrazu lica, na opštem stanju organizma, u raznim spoljnim radnjama. Mnogi pozitivisti i bihejvioristi u psihologiji i sociologiji su želeli da isključe neposredni prodor u svest putem samoposmatranja kao izvor naučno upotrebljivih podataka i da se ograniče na proučavanje svesti na osnovu spoljnih manifestacija ponašanja. To stanovište je došlo najizrazitije i najpotpunije do izražaja dvadesetih godina našeg veka u tzv. bihejviorizmu. Međutim, kao što se vidi, diskusija o naučnoj vrednosti podataka samoposmatranja počinje već s Kontom.

Već na osnovu onoga što je rečeno o njegovom shvatanju društva i opštem metodološkom stanovištu da se društvo može proučavati samo kao celina, lako je zaključiti da eksperiment, kao izrazito analitički oblik istraživanja nema veću ulogu u Kontovoj metodologiji. Utoliko pre jer on kritikuje aktivistička gledišta o potrebi uplitanja u društveni tok radi izvođenja praktičnih promena. Kont je smatrao da su u sociologiji neizvodljivi tzv. neposredni eksperimenti, organizovani u naučne svrhe, i ovo obrazlagao pre svega velikom složenošću društvenih pojava. Zbog toga treba, po Kontu, koristiti tzv. posredne eksperimente. Posrednim eksperimentima on je smatrao pojave koje odstupaju od normalnih društvenih stanja koja se zasnivaju na zakonima društvene harmonije i prirodne filijacije, tj. postepenog progresivnog razvoja. Sve takve pojave spadaju u društvenu patologiju i mogu se iskoristiti kao posredni eksperimenti. Zanimljivo je da Kont smatra da su revolucije najizrazitiji patološki slučajevi u društvenom razvoju, jer predstavljaju najdublje poremećaje u osnovnom zakonu društvenog razvoja kroz harmoniju i filijaciju, tj. postepeno rađanje novog stanja iz prethodnog.¹⁷⁾ Revolucije treba proučavati, po Kontu, da bi se sprečile u budućnosti, ili bar da bi se ublažile neminovne društvene krize. U tom pogledu je uloga sociologije slična ulozi medicinskih nauka. Ideološka fizionomija ovog gledišta, koje je logičan zaključak iz Kontove teorije, sasvim je jasna.

Kontova sociologija je sociologija čovečanstva, a ne pojedinih naroda, pojedinih istorijskih epoha ili pojedinih tipova društva. U tome je ona vrlo slična Hegelovoj filozofiji istorije. Zbog toga Kont pridaje veliku važnost uporednim ispitivanjima, ali nije u stanju da šire sagleda njihove saznanje mogućnosti. Konta su interesovali prvenstveno opšti i jedinstveni zakoni razvoja čovečanstva, a on je bio ubeđen da je te zakone otkrio i objasnio u svojoj teoriji o osnovnim fazama istorijskog razvoja. Uporedna istraživanja imaju zbog toga u njegovoj metodologiji vrlo ograničenu ulogu. Ona treba da posluže za ispitivanje ranijih faza u društvenom razvoju, i zatim pomoću njih treba da se utvrde osobeni, ali ipak drugostepeni uzroci zbog kojih se razvoj svih društava nije kretao podjednako brzinom po opštem zajedničkom razvojnom istorijskom putu. Kont je smatrao da je društvo u kome je on živeo najdalje odmaklo na opštem istorijskom razvojnom putu. Proučavajući samo Francusku ne bi se mogle dovoljno konkretno upoznati ranije faze društvenog razvoja. Međutim, manje razvijena savremena društva nalaze se u fazama kroz koje su razvijena društva već prošla, jer svako društvo, po Kontu, mora da prođe isti put. Zbog toga se uporednim proučavanjem društava

¹⁷⁾ Ibidem, p. 213—214. 226.

koja se nalaze na različitim stupnjevima opšteg evolucionog procesa može doći do potpunijih obaveštenja o pojedinim etapama toga procesa.

Drugi zadatak koji se može rešiti uporednim putem jeste otkrivanje još nedovoljno poznatih uzroka zbog kojih se sva društva ne razvijaju istim tempom. Kont, kao uostalom evropska humanistička, a naročito prosvetiteljska misao uopšte, polazi od ideje o korenitom jedinstvu čovečanstva. Sa tog stanovišta on kritikuje rasizam, smatrajući da je ljudska priroda u osnovi ista u svim ljudima i da u svim ljudima postoji nagon za usavršavanjem. Ali, ipak, tempo razvoja pojedinih društava je različit. Postavlja se stoga pitanje koji sporedni činioci ubrzavaju razvoj pojedinih društava, a koji koče i usporavaju razvoj drugih. Uporedna istraživanja treba da prošire saznanja o tim sporednim činiocima evolucije, u koje je Kont ubraja rasu, geografske uslove i političke prilike.¹⁸⁾

Napokon, glavna osobenost metoda sociologije jeste istorijsko prilaženje društvu. Ne treba mnogo objašnjavati da ovo naglašavanje istorijskog pristupa proističe iz teorijske zamisli u čijem se središtu nalazi ideja jednolinijskog sveopšteg razvoja čovečanstva. Kont smatra da uporedna istraživanja nisu dovoljna za potpunije osvetljavanje istorijskog razvoja čovečanstva; da ona čak mogu biti izvor velikih zabluda ako se pojave ili pojedine faze u razvoju različitih društava koje se upoređuju izdvoje iz šireg istorijskog konteksta, i usled toga izgubi iz vida osnovni redosled faza kroz koje čovečanstvo prolazi u svojoj istoriji. Na taj način se ne može ispitati proces istorijske filijacije, tj. kako jedna faza rađa narednu. Dalja opasnost neistoričnog proučavanja društva (pri tom ne treba izgubiti iz vida da Kontov pojam istorijskog prilaženja ima najšire razmere i znači proučavanje društva u najopštijim istorijskim konturama) jeste preuveličavanje slučajnih i sporednih modifikacija koje se javljaju u razvoju pojedinih konkretnih društava usled uticaja sporednih činilaca.¹⁹⁾ Sociologiji je neophodna opšta istorijska sinteza. Istorijski metod, kao i proučavanje društva uopšte, mora da bude globalan, tj. da prikazuje stanje i razvoj celovitih društava, a ne pojedinih njihovih užih delova i delatnosti, jer među ovima postoji, kao što je rečeno, tesna povezanost i saglasnost; svi oni su čvrsto integrisani u društvu kao celini, i iz celine crpu snagu potrebnu za svoje ostvarenje. Proučavanje pojedinih istorijskih serija ima stoga smisla samo u globalnom okviru. Bez istorijskog pristupa i ograničena na proučavanje savremenih oblika društvenog života, sociologija je kao na-

uka bespomoćna.²⁰⁾ U tom pogledu se Kont prilično razlikuje od mnogih kasnijih pozitivista, naročito pozitivista 20-tih i 30-tih godina ovoga veka koji su pokušali da ograniče polje sociološkog proučavanja na jedan opšti oblik društva, tzv. industrijsko društvo, smatrajući da preindustrijska društva ne spadaju u sociologiju, nego da njih treba da proučava etnologija ili socijalna antropologija.

Prilikom objašnjavanja veza sociologije s ostalim naukama, Kont je naročito ukazivao na značaj bioloških saznanja o ljudskoj prirodi i njenim zakonima. Međutim, njegov pojam biologije je znatno širi od savremenog. Vrlo često dolazi do nesporazuma i zabluda kad se navode samo termini koje neki pisac upotrebljava, a ne i konkretno značenje koje im on daje, a koje može odstupati od savremenog ili uopšte uobičajenog. Kont, naime, biologiju shvata daleko šire nego što je danas uobičajeno. U biologiju on uključuje sva saznanja o biopsihičkim karakteristikama čoveka. I baš zato što je psihološka saznanja uneo u biologiju, Kont može da eliminiše psihologiju iz svoga sistema nauka. Kontov pojam biologije mnogo više odgovara savremenom pojmu antropologije, kao najopštije nauke o čoveku, nego biologije. Sociologiji su potrebna biološka saznanja, jer ona služe kao osnova za proveravanje najrazličitijih socioloških teorijskih zaključaka o društvu. Pošto je jedinstvena ljudska priroda osnovna determinanta društvenog života i istorijskog razvoja, i pošto je ona u osnovi nepromenljiva, ali samo postepeno razvija svoj imanentni sadržaj, nijedan teorijski zaključak o društvu ne može biti prihvaćen ako protivureči nekim osnovnim saznanjima o ljudskoj prirodi s kojima raspolaže biologija.²¹⁾ Ovo ipak ne znači da se poznavanje društva i njegovo naučno objašnjenje mogu izvesti iz biologije. Što istorijska evolucija dalje napreduje, sve veći značaj pored biološkog ima društveno nasleđe. Svako pokolenje, naime, stvara i unosi svoj doprinos u opšti fond ljudske kulture, a istorijski nastala kultura postaje sve značajniji činilac daljeg razvoja.²²⁾ Ali, iako se iz biologije ne mogu izvesti objašnjenja društvenih pojava, nijedno takvo objašnjenje ne sme da protivureči biološkim saznanjima o čovekovoj prirodi.

Primena metoda ostalih nauka u sociologiji je korisna i potrebna kada se ispituju odnosi društva prema prirodnoj sredini. Pojavivši se najkasnije, kao najmlađa nauka, sociologija koristi metodološka iskustva starijih i razvijenih nauka. Ali i ona pozitivno povratno utiče na te nauke. Taj pozitivni povratni uticaj sociološkog metoda na metode drugih nauka ogleda se, po Konto-

¹⁸⁾ *Ibidem*, p. 210.

¹⁹⁾ *Ibidem*, p. 234.

²⁰⁾ *Ibidem*, p. 236—242.

²¹⁾ *Ibidem*, p. 250—253.

²²⁾ *Ibidem*, p. 255.

vom mišljenju, pre svega u proširivanju istorijskog pristupa u drugim naukama. Sve pojave se mogu posmatrati istorijski, i sociologija podstiče primerom svoga metoda istorijski ugao gledanja u drugim naukama, i to u onim oblastima gde je on potreban i koristan.

No Kont je bio odlučno protiv mehaničkog prenošenja metodoloških postupaka drugih nauka u sociologiju, i protiv kopiranja metoda drugih nauka, samo zato što su te nauke u svojim užim oblastima egzaktnije. On se naročito suprotstavljao unošenju matematičko-statističkih metoda u proučavanje društva. To je malo neobično, ako se uzme u obzir da je po osnovnom obrazovanju bio matematičar. Ipak, Kont nije imao nikakvog razumevanja za matematiku i za statistiku u sociologiji, a zgražao se pri samoj pomisli o primeni računa verovatnoće u proučavanju društva. Na više mesta u *Tečaju pozitivne filozofije* nalaze se vrlo žučne kritike Kondorseovih (Condorset) i Laplasovih (Laplace) shvatanja o korisnosti unošenja matematičkih metoda i teorije verovatnoće u proučavanje društvenih pojava. Sa Kontom, dakle, počinje u sociologiji još jedna dugotrajna polemika o granicama razumne kvantifikacije i merenja društvenih pojava. P. Sorokin, jedan od najupornijih savremenih protivnika »kvantofrenije« ima u Kontu svog dalekog preteču. No upravo ovaj Kontov odnos prema statistici i teoriji verovatnoće bi mogao da posluži za objašnjenje povezanosti između osnovne vizije društva i shvatanja o vrednosti nekog istraživačkog pristupa i postupka. Kontov primer nije usamljen slučaj da se organicistička vizija društva suprotstavlja primeni statističkih metoda, kao suviše mehaničkom razbijanju organskih celina.

Na kraju, još nekoliko opštih kritičkih primedaba, koje se ograničavaju na Kontova shvatanja sociološkog metoda. Pri tome se ne zaboravlja da je Kont prvi opširnije pisao o sociološkom metodu, a oni koji su bili prvi zaslužuju da im se mnogo štošta oprostí. Kont je mnogo uticao na pozitivistička shvatanja o sociološkom metodu, iako već Mil uočava niz osnovnih nedostataka njegove metodologije. Prvi od tih nedostataka jeste znatno pojednostavljenje metodološkog problema. Kont, videli smo, nije smatrao da je nauka prosto gomilanje činjenica. On je isticao da svakom prikupljanju iskustvenih podataka treba da prethodi razmatranje istraživačkih ciljeva i da svako prikupljanje treba da bude rukovođeno nekim teorijskim naučnim idejama. Njegovo vlastito prikupljanje iskustvenih podataka, iako po obimu dosta ograničeno, bilo je čvrsto uključeno u jednu opštu sociološku ili filozofsko-istorijsku zamisao. Međutim, kasnije su mnogi pozitivisti prihvatili njegova metodološka shvatanja, a njegovu sociološku teoriju smatrali metafizičkom zabludom. A čim se Kontova metodološka

shvatanja uzmu izolovano, u njima nije teško naći izvesna opravdanja skupljačkog empirizma. Naime, u svojim razmatranjima sociološkog metoda, Kont je mnogo opširnije obradio postupke prikupljanja podataka nego probleme njihovog sređivanja, analize, uopštavanja i objašnjenja utvrđenih činjenica. Verovatno je njegov osnovni fenomenalistički stav o prirodi naučnih zakona uticao da shvati analizu i teorijsko objašnjenje na vrlo pojednostavljen način, a da ne uoči vrlo velike teškoće i u toj oblasti sociološkog metoda, koje nisu manje od teškoća u prikupljanju pouzdanih i naučno upotrebljivih izvornih podataka.

Zatim, usled toga što mu je izgledalo da su osnovni teorijski problemi u sociologiji uglavnom rešeni, jer on je bio ubeđen da je njegova teorija konačna, da se ona može dopunjavati ali da se neće dublje menjati, Kont nije mogao da uoči osnovne metodološke prednosti nekih istraživačkih postupaka za koje se inače zalagao. Misli se, pre svega, na mogućnosti i zadatke uporednog metoda. U njegovoj metodologiji se ovaj metod sveo na utvrđivanje sporednih odstupanja pojedinih društava od opšteg toka istorijskog razvoja. Da se često nije radilo o sporednim odstupanjima nego o različitim pravcima u razvoju, Kont nije mogao da zamisli u okviru svoje strogo jednolinijske teorije istorijskog razvoja.

Sledeći nedostatak Kontove metodologije vrlo je neposredno povezan s njegovom teorijskom vizijom društva. Društvo je shvaćeno po analogiji sa organizmom, i momentima saglasnosti i harmonije svih delova pridano je preterano i nerealistično značaj. No zbog ovog suviše apstraktnog shvatanja društva kao totaliteta, sociologiji su postavljeni pretežno samo globalni istraživački zadaci. Nije se u toj prilično uprošćenoj i izrazito globalnoj zamisli društva mogla sagledati sva širina i raznovrsnost sociološkog istraživanja društva.

Napokon, Kontovo insistiranje na društveno-integrativnoj ulozi nauke, kao osnovnoj, ne samo što nije vodilo dovoljno računa o prvenstveno saznoj prirodi nauke nego je vrlo lako moglo da opravda u pozitivističkim krugovima jako razvijen konformistički stav prema vlastitom društvu. Ako se nauci postavi kao osnovni zadatak da služi kao sredstvo za integraciju i organizaciju datog društva, konformističan stav nauke i zapostavljanje njene kritičke uloge su logične posledice, a kritičko-preobražavajuća uloga nauke, na kojoj je Marks uvek insistirao, odlazi u drugi plan. Kontovo shvatanje društvene funkcije nauke, naime, može da služi kao opravdanje za pretvaranje nauke u potpuno neautonomno oruđe društvene prakse vladajućih slojeva. Ono se ujedno zasniva na idealističkoj zabludi, vrlo raširenoj u reakcionarnoj feudalno-aristokratskoj i konzervativno-buržoaskoj misli, da društvena integracija počiva na idejama a ne na društvenim odnosima.